

Karaman O. L. Directions and Content of Social and Educational Work with Juvenile Criminals

It has been stated that social and educational work with juvenile criminals is a purposeful activity of the personnel of the specialized educational establishments and subjects of social environment, the main aspects of which include the creation of favourable conditions for resocialization, further integration, socialization, comprehensive development, self-development and self-actualization of the personality of a juvenile criminal based on the application of educational methods, as well as on the integration of the resources of the personality, penal establishment, community, region and state. The author defines the content of the major directions of the social and educational work with juvenile criminals (moral, legal, labour, aesthetic, physical, sanitary and hygienic education); and the programmes of differentiated educational influence on juvenile criminals, such as «Education», «Profession», «Legal Enlightenment», «Spiritual Revival», «Creativity», «Physical Education and Sport», «Overcoming Alcohol and Drug Addiction», and «Preparation for Release».

Key words: social and educational work, juvenile criminals, resocialization.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК [37.013.42:615.015.6](053.6)

Н. А Литвинова

**ДИНАМІКА ЗМІН ЗГІДНО КОГНІТИВНОГО КРИТЕРІЮ
ТА ВІДПОВІДНИХ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI
НЕСПРИЯТЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ ГРУПИ РИЗИКУ
ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН**

Пріоритетним напрямом державної політики у сфері освіти є оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Адекватна реакція на процеси реформування загальної середньої школи, вимагає спрямувати виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів на забезпечення високого рівня здоров'я серед неповнолітніх, виховання свідомого, відповідального ставлення до власного здоров'я і навичок здорового способу життя. З огляду на це, важливою проблемою сьогодення є необхідність застосування соціально-педагогічних підходів у профілактиці наркотичної поведінки молоді, що буде спрямована на формування у неї «внутрішніх» перешкод та виховання особистісної стійкості до наркотичної спокуси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглянуто взаємозв'язок формування культури здоров'я учнів основної школи й профілактики вживання наркотичних речовин (О. Вакуленко, В. Горащук, О. Дубогай, Н. Зимівець, Н. Оксеньчук, С. Омельченко, В. Оржеховська, С. Якименко), дає підстави стверджувати, що вже започатковано розв'язання даного питання на науковому рівні.

Заключним етапом експериментального впровадження розробленої нами системи соціально-педагогічної профілактики наркотичної поведінки підлітків групи ризику в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів у контрольній та експериментальній групах стало проведення повторної діагностики рівня сформованості позитивної установки на здоровий спосіб життя в учнів підліткового віку та відповідних показників проведеної профілактичної роботи. Першу вибірку сукупність (160 осіб групи ризику) склали учні 7–8 класів: 37 учнів Старобільської гімназії, 46 учнів Старобільської спеціалізованої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3, 43 учні Білокуракинської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 1, 34 учні Білокуракинської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2. Учні ми розділили на контрольну та експериментальну групи: 83 підлітки – експериментальна, 77 – контрольна група.

Як і на початку констатувального етапу експериментальної роботи для оцінки стану наркоманії серед підлітків та здійснення її профілактики в загальноосвітніх навчальних закладах ми застосували пакет діагностичних методик – і авторських, і самостійно розроблених. При розробці діагностичного інструментарію ми спиралися на структуру ціннісної орієнтації підлітків на здоровий спосіб життя й принципи обґрунтованості, стійкості, достовірності й точності інформації. Результати, отримані під час повторної діагностики, було оброблено для визначення достовірності розходжень за допомогою методів математичної статистики й зібрано у зведені таблиці, аналіз яких надає можливість відстежити динаміку змін, що відображають систему знань підлітків про проблему наркоманії, загальну антинаркотичну стійкість особистості та рівень соціальної адаптації підлітка. На підставі порівняння та синтезу результатів за розробленими критеріями, їхніми показниками й рівнями відповідно до традиційних підходів щодо створення критеріальної бази нами було виділено три рівні сформованості тих або тих показників за кожним із критеріїв, а саме: високий, середній і низький. Зазначимо, що змістовне визначення кожного з показників за сформульованими вище критеріями відбиває певну специфіку результативності профілактики підліткової наркоманії в загальноосвітній школі. З метою отримання достовірних даних на кожному етапі експерименту проводилися контрольні зрізи, які дозволили зробити об'єктивну оцінку ефективності процесу соціально-педагогічної профілактики наркотичної поведінки серед підлітків групи ризику.

На підставі зазначеного вище ми розпочинаємо аналіз упроваджуваної системи за першим критерієм – *когнітивним*. У першу чергу нас цікавила динаміка рівня знань, ступінь обізнаності та компетентності підлітків експериментальної групи порівняно з підлітками контрольної про наркотичні речовини, знання ризику та ролі здоров'я в забезпеченні активного, повноцінного життя. Результати зафіксовано у зведеній таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження ступеня сформованості знань підлітків на формульованому етапі експерименту

Варіанти відповіді	Кількість відповідей у %			
	На констатувальному етапі		Наприкінці формульованого етапу	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Друзі	16,2%	16,3%	16,2%	1,9%
ЗМІ	35,3%	35%	34,9%	10%
Відеофільми	20,5%	21,2%	21%	1%
Батьки	8,8%	8,6%	8,6%	20,3%
Учителі	16,2%	16,2%	16,4%	65,6%
Особа, яка вживає наркотики	0%	0%	0%	0%
Спеціальна література	1,5%	1,4%	1,2%	1,2%
Бачив(ла) на вулиці	1,5%	1,3%	1,7%	0%
Достатньо спробувати 1 – 2 рази	68,2%	70,94%	66,1%	90,7%
При регулярному вживанні наркотиків	31,8%	29,06%	28,6%	9,3%
При нечастому вживанні не виникає зовсім	0%	0%	5,3%	0%
<i>Чи поділяються наркотики на безпечні й небезпечні?</i>				
Суттєво не впливають на стан здоров'я людини	31,8%	33,6%	31,2%	5,7%
<i>Чи є шкідливим уживання наркотичних речовин? Чим?</i>				
Так	77,3%	83,7%	78,1%	100%
Настає передчасна смерть	73,6%	75%	75%	93,3%
Важко дати відповідь	6,3%	6,3%	6,2%	0%
Це не шкідливо	6,3%	6,3%	6,3%	0%

Як показує змістовний аналіз даних таблиці на констатувальному етапі числові значення джерела інформації про наркотики серед підлітків контрольної та експериментальної груп за всіма позиціями не мали суттєвих розбіжностей. Після експериментальної роботи розбіжності в першоджерелах отримання інформації стали більш помітними. Так, у підлітків контрольної групи показники практично не змінилися: засоби масової комунікації, неякісна кінопродукція, як і раніше, домінують серед джерел інформації про наркотики. Натомість у підлітків експериментальної групи відбулися кардинальні зміни джерел інформації, найбільший вплив на обізнаність учасників надає інформація отримана: від учителів (на констатувальному етапі – 16,2%; наприкінці формульованого – 65,6%); від батьків (на констатувальному етапі – 8,6%;

наприкінці формувального – 20,3%). Відповідно ЗМІ та вуличне середовище, друзі вже не мають такого впливу (на констатувальному етапі – 51,3%; наприкінці формувального –11,9%) на молодь. Отже, до експерименту рівень наданої в навчальному закладі інформації учням КГ і ЕГ був однаково критичний, після експерименту – в ЕГ – високий, у КГ рівень практично не змінився. Це свідчить про систематичну профілактичну роботу педагогічного складу закладу щодо формування системи знань учнів експериментальної групи про проблему наркоманії, особливості прояву в підлітковому середовищі та її наслідки.

Додатковими свідченнями позитивних змін є збільшення рівня необхідних знань школярів про чинники ризику наркотизації, їхній вплив на організм людини та особистісні якості. Порівняємо результати відповідей у КГ і ЕГ на констатувальному етапі експерименту та після завершення формувального щодо інформованості підлітків про небезпеку виникнення наркотичної залежності. Високий рівень знань демонструють учасники експериментальної групи – 90,7% розуміють, що перша спроба може стати трампліном у прилученні до наркотиків. Спостерігається позитивна динаміка щодо помилкових переконань – (на констатувальному етапі – 29,06%; наприкінці формувального – 9,3%) учнів вважають, що небезпека виникнення наркотичної залежності можлива лише при регулярному вживанні наркотиків. Натомість учасники контрольної групи продемонстрували низький рівень знань про чинники ризику наркотизації. Так, 5,3% упевнені, що при нечастому вживанні наркотична залежність не виникає зовсім. Як видно з таблиці, учасники КГ не розуміють, які серйозні порушення функціонування органів і систем людини відбуваються внаслідок уживання наркотичних речовин – КГ – 31,2% і в ЕГ – 5,7%, відповідно показники контролюючої групи фактично не змінилися, а в ЕГ відбулися позитивні зміни на 27,9%.

Не менш значущими стали зміни в таких показниках: 100% адекватне уявлення про негативні наслідки наркотичної поведінки мають учасники ЕГ. Підлітки розуміють, як негативно наркотики впливають на організм, їм зрозуміло, що фізично залежна людина вже втратила контроль над власним життям і продовжує втрачати соціальні зв'язки. Одразу ж відзначимо, що кардинальних змін у показниках КГ не відбулося, за отриманими результатами ми бачимо, що 12,6% учнів КГ не розуміють основних чинників ризику ранньої наркотизації.

Для порівняння отриманих даних контрольних та експериментальних груп ми використовували статистичні критерії: критерій Пірсона χ^2 , критерій Фішера ϕ^* , коефіцієнт рангової кореляції Спірмена [1; с. 47]. Критерій Пірсона χ^2 дозволяє зіставити два емпіричні розподіли та зробити висновок про те, чи узгоджуються вони між собою. Критерій Фішера ϕ^* надає можливість порівняти відсоткові частки ознаки, яка нас цікавить, у двох вибірках. Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена використовувався для виявлення кореляції між ознаками, які задані ранговими шкалами. Результати порівняння розподілів

експериментальних і контрольних груп для даних, наведених у таблиці 1, представлені в таблицях 1 А – 1 Г.

Таблиця 1 А

Порівняння розподілів підлітків експериментальних та контрольних груп за джерелами інформації про наркотики за критерієм Пірсона χ^2

	<i>КГ та ЕГ на констатувальному етапі</i>	<i>КГ та ЕГ на формувальному етапі</i>
Джерела інформації про наркотики	0,076 (df=6)	63,807* (df=6)

Примітка. Критичне значення критерію Пірсона ($p=0,05$, $df=6$) дорівнює 12,59. Символ * показує, що емпіричне значення критерію вище за критичне.

Аналіз результатів розрахунків (табл. 1 А) свідчить про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на констатувальному етапі й, навпаки, – статистично значущу різницю між контрольною та експериментальною групою на формувальному етапі.

Таблиця 1 Б

Порівняння розподілів підлітків контрольних та експериментальних груп за інформованістю про небезпеку виникнення наркотичної залежності за критерієм Пірсона χ^2

	<i>КГ та ЕГ на констатувальному етапі</i>	<i>КГ та ЕГ на формувальному етапі</i>
Інформованість підлітків про небезпеку виникнення наркотичної залежності	0,348 (df=2)	15,041* (df=2)

Примітка. Критичне значення критерію Пірсона ($p=0,05$, $df=2$) дорівнює 5,99. Символ * показує, що емпіричне значення критерію, вище за критичне.

Аналіз результатів розрахунків (таблиця 1 Б) свідчить про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на констатувальному етапі й, навпаки, – статистично значущу різницю між контрольною та експериментальною групою на формувальному етапі.

Таблиця 1 В

Чи поділяються наркотики на безпечні й небезпечні: порівняння часток контрольної та експериментальної групи за критерієм Фішера ϕ^*

	<i>КГ та ЕГ на констатувальному етапі</i>	<i>КГ та ЕГ на формувальному етапі</i>
Суттєво не впливають на стан здоров'я людини	0,400	7,512*

Аналіз результатів розрахунків (таблиця 1 В) свідчить про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на констатувальному етапі й, навпаки, – статистично значущу різницю між контрольною та експериментальною групою на формувальному етапі.

Таблиця 1 Г

**Чи є шкідливим уживання наркотичних речовин:
порівняння часток контрольної та експериментальної групи
за критерієм Фішера Φ^***

	<i>КГ та ЕГ на констатувальному етапі</i>	<i>КГ та ЕГ на формувальному етапі</i>
Так	1,365	1,731*
Настає передчасна смерть	0,782	3,310*
Важко дати відповідь	0	3,181*
Це не шкідливо	0	3,207*

Аналіз результатів розрахунків (таблиця 1 Г) свідчить про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на констатувальному етапі й, навпаки, статистично значущу різницю між контрольною та експериментальною групою на формувальному етапі за всіма варіантами відповіді на питання.

Змістовний аналіз отриманих даних підтверджує високу ефективність упровадженої профілактичної системи за першим критерієм: на початку експерименту в учасників КГ та ЕГ рівень сформованості антинаркотичних знань був на середньому та критичному рівні, по завершенні експериментальної роботи в ЕГ ми спостерігаємо позитивну динаміку, показники стабільно «достатній» та «високий». Отже, важливим показником успішності експерименту є зміни в ставленні підлітків до вживання психоактивних речовин, які пов'язані із підвищенням рівня інформованості про сутність і зміст наркотичної поведінки. Підвищення відбувалося завдяки застосуванню форм і методів первинної й вторинної профілактики.

Отже згідно когнітивного критерію і показників ефективності дії розробленої системи соціально-педагогічної профілактики наркотичної поведінки, який включає показники рівня знань про чинники ризику наркотизації, про здоровий стиль життя, сформованість соціальних навичок подолання складних життєвих ситуацій, ступінь умінь і навичок організації профілактичної роботи серед однолітків, проведений аналіз отриманих експериментальних результатів підтвердив позитивну динаміку та конструктивність змін у процесі організації соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику. Ми спостерігаємо конструктивні зміни рівня соціальної життєвої компетентності, ступінь обізнаності підлітків у сфері знань про сутність і зміст наркотичної поведінки: у підлітків експериментальної групи відбулися кардинальні

зміни джерел інформації. Найбільший вплив на обізнаність учасників надає інформація отримана: від учителів (на констатувальному етапі – 16,2%; наприкінці формувального – 65,6%); від батьків (на констатувальному етапі – 8,6%; наприкінці формувального – 20,3%). Відповідно до ЗМІ та вуличного середовища, друзі вже не мають такого впливу на учнів (на констатувальному етапі – 51,3%; наприкінці формувального – 11,9%). Збільшився рівень знань про чинники ризику наркотизації, їх вплив на організм людини та особистісні якості. Учасники розуміють, що перша спроба може стати трампліном у залученні до наркотиків (на констатувальному етапі – 70,94%; наприкінці формувального – 90,7%). Сформовано адекватне уявлення про негативні наслідки наркотичної поведінки (на констатувальному етапі – 87,3%; наприкінці формувального – 100%).

Результати діагностики показали, що підлітки мають високу компетентність у питаннях про наркоманію, особливості її прояву в сучасних умовах, чітко усвідомлюють сутність шкоди вживання психоактивних речовин, знають основні чинники ризику та антиризиків, розуміють роль здорового стилю життя та його складники. Разом з тим ми пересвідчилися у цьому, визначивши, звідки підлітки отримують основну інформацію про наркотичні речовини, про їхній вплив на здоров'я людини та особистісні якості. Для абсолютної більшості підлітків групи ризику ними є вчителі та батьки, вони користуються авторитетом і довірою в цьому питанні. Підвищення активності підлітків групи ризику в організації профілактичної роботи серед однолітків дає нам право говорити про достатній рівень отриманих ними під час експерименту, знань, умінь та навичок щодо подолання й попередження ситуацій, пов'язаних з ризиком наркотизації.

Це дозволяє нам зробити висновок про ефективність упровадженої системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику в навчально-виховний процес навчального закладу I – III ступенів.

Подальший аналітичний аналіз отриманих емпіричних даних буде проведено за другим критерієм – особистісно-психологічної стійкості.

Список використаної літератури

- 1. Адаменко Е. В.** Математические методы в педагогике и психологии / Е. В. Адаменко. – Луганск : Альма-матер, 2008. – 90 с.
- 2. Кузьмина Н. В.** Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
- 3. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.**

Литвинова Н. А. Динаміка змін згідно когнітивного критерію та відповідних показників рівня сформованості несприятливості підлітків групи ризику до вживання наркотичних речовин

У статті на основі аналізу отриманих експериментальних результатів підтверджено позитивну динаміку та конструктивність змін у процесі впровадження системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику в загальноосвітній заклад. Згідно когнітивного критерію і показників ефективності дії розробленої системи, автор спостерігає кардинальні зміни показників рівня знань про чинники ризику наркотизації, про здоровий стиль життя, сформованість соціальних навичок подолання складних життєвих ситуацій, ступінь умінь і навичок організації профілактичної роботи серед однолітків у учасників експериментальної групи.

Ключові слова: когнітивний критерій, показники, рівні, підлітки групи ризику.

Литвинова Н. А. Динамика изменений согласно когнитивного критерия и соответствующих показателей уровня сформированности не восприятия подростков группы риска к употреблению наркотических веществ

В статье на основе анализа полученных экспериментальных результатов подтверждено положительную динамику и конструктивность изменений в процессе внедрения системы социально-педагогической профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска в общеобразовательное учреждение. Согласно когнитивного критерия и показателей эффективности действия разработанной системы, автор наблюдает кардинальные изменения показателей уровня знаний о факторах риска наркотизации, про здоровый образ жизни, сформированность социальных навыков преодоления сложных жизненных ситуаций, степень умений и навыков организации профилактической работы среди сверстников у участников экспериментальной группы.

Ключевые слова: когнитивный критерий, показатели, уровни, подростки группы риска

Litvinova N. Dynamics of changes in accordance with the criterion of cognitive and related indicators of the level of formation is not the perception of adolescents at risk for drug use

On the basis of analysis of the experimental results confirmed the positive dynamics and constructive changes in the implementation of the system of social and educational prevention of drug use risk adolescents in schools. According to cognitive criteria and indicators of the effectiveness of the developed system, the author observes drastic changes in rates of knowledge about risk factors for drug addiction, healthy lifestyle, formation of

social skills to overcome difficult life situations, degree and skills of prevention work among peers participants in the experimental group.

Semantic analysis of the data confirms the high efficiency rooted preventive system first criterion: at the beginning of the experiment participants CG and EG level of formation of anti-drug knowledge was in the middle and a critical level at the end of the experimental work in EG we are seeing a positive trend, performance stable "enough" and "high". Thus, an important indicator of the success of the experiment is a change in the attitude of adolescents to substance use, are associated with increased awareness of the nature and content of drug behavior. Improvement occurred through the use of forms and methods of primary and secondary prevention.

This allows us to conclude that the effectiveness of the system rooted social and educational prevention of drug use risk adolescents in the educational process of the institution I - III levels.

Key words: cognitive criteria, indicators, levels, adolescents at risk

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.

УДК 159.922.8:343.91

Н. В. Пастух

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Дослідження злочинної поведінки неповнолітніх як соціально-педагогічної проблеми потребує не лише розкриття її кримінально-правових засад, що лежать на поверхні, бо регулюються кримінальним законодавством України, а й багаторівневого розгляду проблеми через призму теоретичних положень, концепцій, узагальнення досвіду такої наукової галузі знань, як соціальна педагогіка. Необхідність і доцільність здійснення цього кроку дозволить нам визначити поняття та сутність злочинної поведінки й виробити об'єктивний погляд на її споконвічне існування в культурно-цивілізаційному розвитку суспільства, виявити її соціальні й психолого-педагогічні чинники та механізми, спрогнозувати ймовірність розвитку проблеми та намітити шляхи її розв'язання на теоретичному й практичному рівнях.

Метою нашої статті є з'ясування сутності та причин злочинної поведінки неповнолітніх, а також визначення найвагоміших різновидів соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми злочинцями, звільненими від відбування покарання з випробуванням, у діяльності різнопрофільних соціальних інституцій.